

Urbanizáció és fenntartható fejlődés Dar es Salaamban

Tarrósy István

Bevezetés

Jelen írás célkitűzése, hogy esettanulmány formájában mutassa be a Tanzániai Egyesült Köztársaság volt fővárosának,¹ jelenlegi gazdasági és kereskedelmi központjának, a mai napig politikai értelemben vett legbefolyásosabb településének fejlődését, valamint a 21. század sajátosan demokratizálódó Tanzániájában e meghatározó szerepet játszó metropolisz alapvető problémáit. A kelet-afrikai (nemzet)állam megalakulásáról szóló rövid összefoglaló után a gyarmati időszak fontos kikötőjének is tartott „Dar” – ahogyan a helybéliek hívják – életének induló szakaszába pillantunk be, majd részben bemutatásra kerül a mai város szerkezete, fejlődési dinamikája. Az értekezést az urbanizáció folyamatának hatásairól, valamint a politikai élet szereplőinek felvállalandó feladatairól szóló összefoglalás zárja. Mindez természetesen a teljesség igénye nélkül, de egy 2000 szeptembere óta tartó lankadatlan érdeklődés és fokozatosan mélyülő, szisztematikus kutatás eredményeként.

Tanzánia létrejöttéről röviden

A Tanzániai Egyesült Köztársaság (*United Republic of Tanzania*) 1964-ben jött létre, a már 1961 és 1963 során függetlenségét kivívó Tanganyika és Zanzibár egyesülésével, Julius Nyerere², a nagy „tanítómaster” (szuahéli nevén: *Mwalimu*) vezetésével. Az 1840-es években felbukkanó Johann Ludwig Krapf és Johannes Rebmann német misszionáriusok és a híres brit felfedező David Livingstone után, az európai terjeszkedés egyik célpontját képező Tanzánia először a németeket üdvözölhette

Nyerere elnök a tanzániai fiatalok nevében átadott Szabadság Fáklyát (Freedom Torch) tartja a kezében egy párttűnepségen.

Forrás: Hulton-Deutsch Collection/CORBIS, 1966

hosszabb ideig a kontinensen elterülő Tanganyikában (1885-től 1919-ig), majd miután az I. világháború az antant győzelmét hozta, a terület „B” kategóriájú népszövetségi mandátumterület lett brit igazgatás alatt. Zanzibár – mai nevét a perzsáktól kapta; szuahéliül *Unguja* – szigetét is elsőként a németek kerítették befolyásuk alá, azonban rövid időn belül, a 19. század utolsó éveiben Brit Protektorátus alakult a „szegfűszeg hazájában”, amely egészen a függetlenségig (1963 végéig) irányította a sziget sorsát.

A föderatív köztársaság 26 közigazgatási régiójában a népességelosztás komoly aránytalanságokat mutat. Ez nem csoda, hiszen az urbanizáció és a megélhetési lehetőségek természetesen

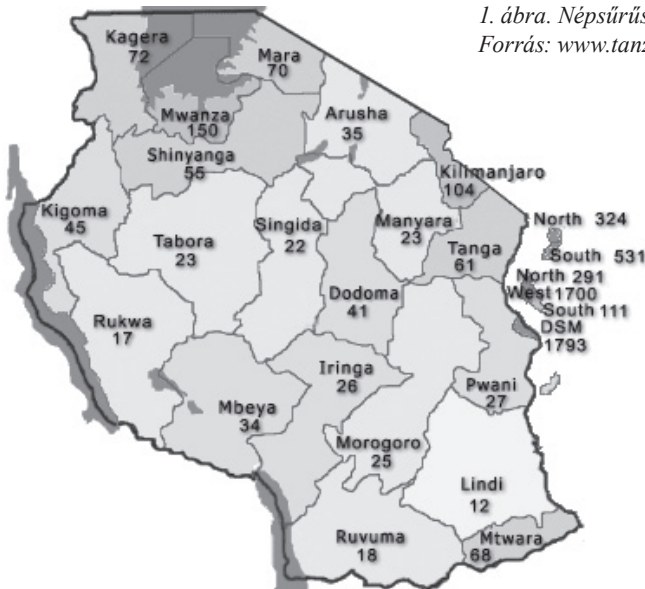

meghatározó tényezők a letelepedésben. Fontos továbbá, hogy az ősi afrikai kulturális viszonyok, különösképpen a törzsi összetartozás és a kisebb falvakban meghonosított együttélés a mai napig mérvadóak a családalapítás és az életér kialakítása során. A regionális népességeloszlást jól mutatja be az alábbi, a 2002-es népszámlálás³ során összegyűjtött adatok alapján megrajzolt 1. számú ábra.

Az ábrán pontosan látszik, hogy a lakosság főként a Dar es Salaam (az ábrán DSM-mel jelölve) közeli régióban (1.793 fő/km²) és Zanzibár sziget „Urban West” részén (1.700 fő/km²) koncentrálódik. A 2002-es felmérés szerint Zanzibáron összesen közel 1 millióan éltek. Dar lakossága ma nagyjából 3,1 millió főt tesz ki. Ez a legfrissebb becslést⁴ szerint Tanzánia teljes lakosságának (43,6 millió fő)⁵

7,1%-a. Zanzibár és Pemba szigeteinek további körzetei, valamint a Viktória-tó legjelentősebb kikötővárosa, a Mwanza környéki régió, a Kilimandzsáró és a szuahéli tengerpart meghatározó Tanga régiói, továbbá a Mozambikkal határos Mtwara régió szintén – elsősorban a termőtalaj és a földből kinyerhető ásványi kincsek, valamint az idegenforgalom és kereskedelem biztosította könnyebb megélhetés miatt – viszonylag sűrűn lakott területek. A kontinens belsejében, az Unyamvézi-fennsík, a Maszáz-sztyeppén, a Szerengeti-fennsík elterülő „magasföld füves térségein nomád pásztorkodás folyik (szarvasmarhatartás)⁶”, amely létszámában jelentős, a sűrűséget tekintve azonban kisebb népcsoportoknak járul hozzá a mindennapi betevő előteremtéséhez.

Az etnikailag és kulturálisan sokszínű Tanzánia a kelet-afrikai térség

1. ábra. Népsűrűség régióként (fő/km²)

Forrás: www.tanzania.go.tz/census/map2.htm

politikai értelemben vett legstabilabb állama, melyet főként annak a nemzetépítő politikának köszönhet, amelyet Julius Nyerere, valamint az ő nyomdokain haladva valamennyi eddigi tanzániai elnök, így Mwinyi, Mkapa és a jelenlegi Kikwete is folytatott. Fontos másrésről megjegyezni, hogy egyetlen etnikai csoport sem volt képes dominanciát gyakorolni a többi népcsoport fölött.

A markánsan egypártrendszerrel és az *Ujamaa*⁷-szocializmussal jellemezhető Nyerere-korszak lezárultával, 1992-ben Ali Hassan Mwinyi elnök, második ciklusa elején, az alkotmány módosításával elérte, hogy az addigi egyetlen, állampárt mellett megjelenjenek más politikai tömörülések, politikai pártok, ezáltal megindulhasson a pártok között a szavazatok megszerzéséért folytatott versengés. E politikai reform eredményeként 1995-ben sor került az első igazi többpárti elnök- és parlamenti választásokra. Az ezen győztes Benjamin Mkapa-t, a Forradalmi Állami Párt (CCM – *Chama Cha Mapinduzi*)⁸ elnökét 2000-ben elsöprő többséggel újraválasztották, majd az ő volt külügyminisztere és legnagyobb kegyeltje, Jakaya Kikwete került hatalomba, és 2010-es újraválasztását követően 2015-ig töltheti ki újabb elnöki ciklusát – ugyancsak a CCM színeiben.

Dar es Salaam, a fiatal nagyváros – Néhány fontos fejlődési dimenzió áttekintése a 2000-es évekig

A 19. század elején a település szinte teljesen lakatlan volt. „Az első telepek csak az 1860-as években érkeztek, miután a zanzibári Szejjid Madzsid bin

Szaid szultán az afrikai partszegélyre is kiterjesztette hatalmát, és a szárazföldre mélyen benyúló öböl mentén felépített egy várost [...] Dar es Salaam felvirágzása a gőzhajózás megindulásával és a Német Birodalom kelet-afrikai terjeszkedésével kezdődött.”⁹

A várost 1857 és 1862 között hozták létre annak érdekében, hogy kihasználják az Indiai-óceán felé utat nyitó természetes kikötőhely előnyeit. Láthatóan Szejjid Madzsid szultán örökösét, Bargast nem érdekelte annyira az építkezés és városfejlesztés a szigeten kívüli területeken, melynek okán Dar végül a németek megérkezésével nyerte el igazi fővárosi koordinációs jellegét. A német császári főbiztos 1891-ben Bagamoyo-ból Dar es Salaamba helyezte át székhelyét.

A városi élet egyik központja egyértelműen a kikötői negyed, ahol a főposta, a katedrális, és megannyi utcai árus található. A vízen a hatalmas szállítóhajók mellett a tradicionális, csúcsos vitorlájú, fából (a kisebbeknél sok esetben egy fatörzsből) eszkábált *dhow*-k (ejtsd: dau) is megtalálhatók. Maga a város meglehetősen eklektikus a helyi, a német, a brit és az ázsiai építészeti stílusok keveredése miatt. „A város mai képe [...] elsősorban a két világháború közötti időben alakult ki, [...] A brit gyarmati tradícióknak megfelelően itt is a rasszok szerint elkülönülve éltek az emberek. Az európaiak villanegyede mellett kiépült egy keleties hatást mutató városrész is, ahol főleg muzulmán indiaiak és arab bevándorlók telepedtek meg. Az indiaiak alkották a vállalkozó középréteget, s még ma is ők tartják kezükben az üzleti életet.”¹⁰

Halászhajók Dar halpiacának közelében.

Forrás: Kalmár Lajos, 2011

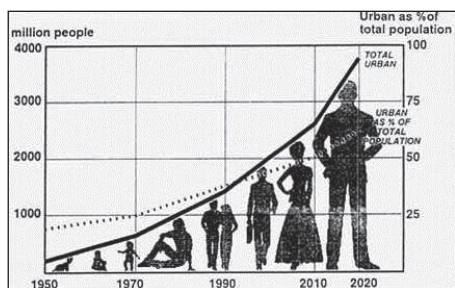
A kontinens 1.350 km²-nyi földszelétén elterülő nagyvároshoz 8 kisebb partmenti sziget is tartozik. Mindezeneken, hasonlóan a kontinenshez, nap mint nap érezhető az urbanizációval együtt járó városi népességrobbanás. Egy 1995 márciusában a morogoroi Sokoine Mezőgazdasági Egyetem szervezésében megtartott nemzetközi szimpózium összefoglaló anyagában olvasható Jørgen Henriksen és szerkesztőtársai tollából, hogy „a fejlődő országok városi népessége várhatóan több mint duplájára nő 2025-re. A világ népességének több mint a fele olyan városokban él majd, ahol a lakosság létszáma meghaladja az egymilliót. A vidéki településekből a városokba irányuló *exodus* főként ezekre a fejlődő országokra érvényes, hiszen a fejlett ipari országok egy

folyamatos fejlődés eredményeként már a múlt század során elérték ezt az urbanizációs szintet.”¹¹

A demográfiai robbanás – globális természeténél fogva – Tanzániát sem kerülhette el, így az elmúlt évtizedekben, 1977 és 1995 között, 16,9 millióról 30,34 millióra emelkedett a lakosság száma, 1999-ben 32,8 milliót ért el, ma, láttuk, meghaladja a 43 milliót. Egyes számítások szerint a „bűvös” 2025-re ez várhatóan 84 millióra emelkedik „anélkül, hogy megfelelő mértékben gyarapodnának a források, sőt ellenkezőleg [...] a források éppen csökkeni fognak.”¹² A 2. és 3. ábrák e trendeket illusztrálják.

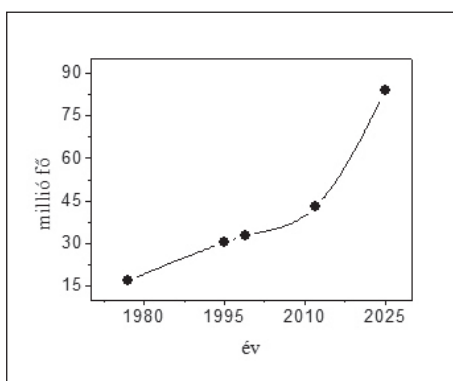
Természetesen az előre nem látható jövővel kapcsolatos „jóslásokkal” érdemes óvatosan bánnunk: nem tudhatjuk

biztosan, valójában hogyan alakulnak majd a számok, pontosan milyen hatások következtekben. Ami számunkra fontos: a mérhető múltbeli és jelenlegi trendek, tendenciák elemzése, az ok-okozati összefüggések értelmezése, valamint extrapolációja az elkövetkező időszakra vonatkozóan. Mindezzel pedig a figyelem felhívása az egymással összefüggő jelenségekre, a jelenlegi és a várható problémák sorára, azok lehetséges megoldásainak megfelelő időben történő végiggondolására.

2. ábra. A világ városaiban élők számának alakulása 1950 és 2020 között (millió fő/év), valamint a városi lakosság teljes populációhoz viszonyított arányának változása %-ban.

Forrás: www.fao.org

3. ábra. Demográfiai robbanás Tanzániában 1977 és 2025 között¹³

A demográfiai problematika mellett a 2000-es évek elejéig számos egyéb következmény befolyásolta Dar fejlődését. Ezek közül legelőször a gazdasági teljesítőképességet vegyük szemügyre. A szövetségi köztársaság a világ legnagyobb mértékben eladósodott országainak egyike, ún. „HIPC-ország” (*Heavily Indebted Poor Country*) volt egészen 2006 végéig, a HIPC-program végteljesítési időpontjáig (completion point). Egy 2000-es felmérés szerint az egy főre jutó bruttó hazai össztermék 710 USD, a Világbank 2003-as adatai alapján az egy főre eső éves jövedelem 277 USD volt. A GDP szektoronkénti összetétele a következő egy ezt megelőző 1998-as becslés alapján: mezőgazdaság 49%, ipar 17%, szolgáltatások 34%-t mutatott. A mezőgazdaság foglalkoztatta a legtöbb munkavállalót, főként a kávé, gyapot, tea, kesudió és dohány termesztésével összefüggő területeken. A mezőgazdaság mellett további fontos szolgáltató szektort jelentett az ország számára a turizmus és a telekommunikáció. Az iparban a bányászat vezetett. 2000-ben az ország becsült külső adósságállománya mintegy 6,8 milliárd USD-ra rúgott, 2001-ben 7,5 milliárd USD volt. A társadalom közel fele élt sokáig az európai gondolkodó számára ismeretlen „szegénységi küszöb” alatt.

Ma közel 6%-os (!) éves növekedés mellett az egy főre jutó bruttó hazai össztermék 1500 USD körül mozog. A szektoronkénti kompozíció is átalakult: a CIA 2012-es adatbázisa szerint a mezőgazdaság 28%, az ipar 24%, a szolgáltatások 48%-t mutat, amely jól láthatóan jelzi a gazdasági szerkezetátalakítási programok eredményét, hoz-

Város, ország	Lélekszám a közigazgatási határon ¹⁴ belül élőkre nézve a legutolsó népszámlálás alapján (év)	A UN WUP adatai alapján (2010) az agglomerációval együtt ¹⁵	A UN-HABITAT előrejelzései alapján 2020-ban várható lélekszám
Kairó, Egyiptom	7,8 millió (2006)	11 millió	12,5 millió
Lagos, Nigéria	7,9 millió (2006)	10,5 millió	14,2 millió
Kinshasa, Kongói Demokratikus Köztársaság	5,5 millió (1998)	8,7 millió	12,8 millió
Abidjan, Elefántcsontpart	4,2 millió (2001)	4,1 millió	5,5 millió
Nairobi, Kenya	3,1 millió (2009)	3,5 millió	5,2 millió
Kano, Nigéria	2,1 millió (2006)	3,4 millió	4,5 millió
Dar es Salaam, Tanzánia	2,5 millió (2002)	3,3 millió	5,1 millió
Luanda, Angola	1,8 millió (2002)	4,8 millió	7,1 millió
Addisz-Abeba, Etiópia	2,7 millió (2007)	2,9 millió	3,9 millió
Ouagadougou, Burkina Faso	1,5 millió (2006)	1,9 millió	3,5 millió

4. ábra. Afrika leggyorsabban gyarapodó nagyvárosai és népességük alakulása 2020-ig. (A UN-HABITAT 2010-es beszámolója és további ENSZ források, valamint a BBC News Africa cikke alapján összeállította a szerző.)

zátéve, hogy a munkaképes lakosság túlnyomó része (80%-a) még mindig a mezőgazdaságban dolgozik leginkább. A per capita bevételek alapján Tanzánia továbbra is a világ egyik legszegényebb országa, melynek lakossága a pozitívan változó és fejlődő makrokörnyezet ellenére napi szinten küzd meg a mérhetetlen szegénységgel.

Ahogy Rory Robertshaw és munkatársai egy 2001-ben publikált elemzésben közzétették, a 2000-es éveket megelőző „három évtizedben tapasztalt gazdasági kríziseket csak tetézték olyan események, mint például az 1973-as olajválság, az 1974-es aszály, a Kelet-afrikai Közösség (*East African Community*) 1977-es összeomlása, valamint az Ugandával folytatott 1978–1979-es háború.” Az 1980-as években megalkotott gazdaságpolitikai szabályozá-

sok és akciótervek ellenére azonban „az ország gyenge gazdasági teljesítményével együtt jelentkező korrupció, az árucsempészség felerősödése, valamint a közalapok hűtlen kezelése súlyosan visszavetette az átlagemberek életkörülményeinek javulását, magának az életminőségnek az emelkedését Dar es Salaamban.”¹⁶ Azon szerencsés városlakóknak, akik közhivatalnokként átlag 30-40 USD-nak megfelelő havi fizetésért dolgozhatnak, a megélhetés komoly gondot okoz. Hát még azoknak, akik munka nélkül tengődnek!

A tanzániai Munkaügyi és Ifjúsági Fejlődési Minisztérium (*Ministry of Labour and Youth Development*) 1998-as kimutatása szerint az 1970-es évekkel szemben, amikor is a társadalom különböző formális szektoraiban évente nagyjából 30 ezer új munkalehető-

Házépítő utcája, Dar es Salaam. Fotó: Kalmár Lajos, 2011

ség teremtődött, a 2000-es évek elejére kevesebb, mint 2.000 lehetőség adódott a munkavállalók számára. Ezzel együtt az ún. informális szektorban történő munkavállalás az aktív, keresőképes állomány közel 30%-át szívtá el 1995-ben.¹⁷ E trendet felismerve a tanzániai kormány megalkotta a Nemzeti Munkavállalási Politikát (*National Employment Policy*), amely elismerte az informális szektort, valamint lépéseket tett annak fejlesztése érdekében, elsősorban azért, hogy az elmúlt évtizedben serkentette önszervező/önsegítő civil szervezetek, egyesületek létrejöttét. Egy 2011 év végén lefolytatott terepmunka e tendenciát megerősítette: a Dar különböző negyedeiben készített interjúk számos ilyen kommuna létéről adtak tanúbizonyságot. Ma több olyan utca

található Darban, amelyben kis bódék és műhelyek sora fűződik egymásba, és aki lakás- vagy házépítési alapanyagot, kiegészítőt keres, továbbá az építéshez szükséges munkaerőt kíván verbuválni, ezekben az utcákban mindent megtalál.

Az informális szektorban való részvétel egyszerűen létszükséglet nagyon sok ember számára. Ők vagy munkanélküliek, vagy túl kevés a fizetésük ahhoz, hogy eltartsák családjukat. Vannak, akik főállású munkájuk mellett hétfévente plusz munkákat vállalnak adott lakónegyedükben – például ruhaanyagból ruhákat varrnak össze potom pénzért.

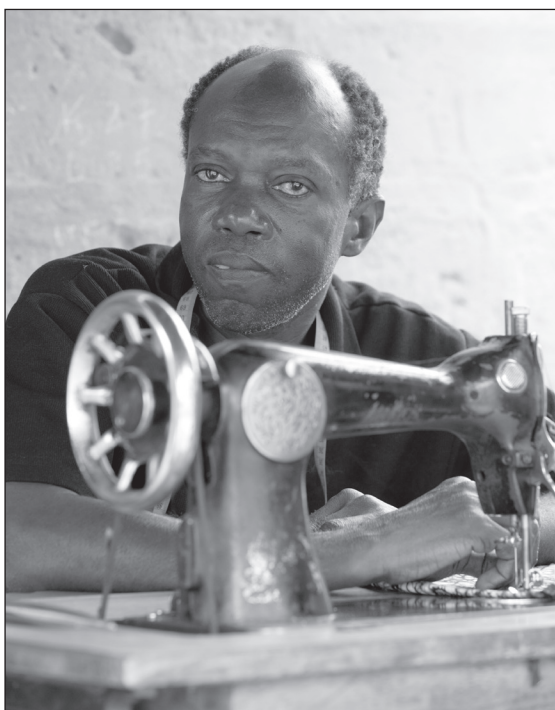
Az e típusú tevékenységek közül a városi mezőgazdaságot (*urban agriculture*) választják a legtöbben azért, mert nemcsak munkát bizto-

sít, de bevételt is termel a farmereknek és családjaiknak, valamint a minőségi(bb) alapanyagokon keresztül hozzájárul a biztonságosabb étkezéshez.

A városi mezőgazdaság széles skálán, a növénytermesztéstől, a faültetésen át az állattenyésztésig öleli fel a tevékenységek körét. A légi felvételekből és az ortofotókból kiderül, hogy csaknem 650 hektárnyi nyitott városi területen közel 4000 farmernek biztosított megélhetést a városi mezőgazdaság 2001-ben (ld. 5. ábra). Stefan Dongus írása egyértelműen alátámasztja, hogy a városi szegények túlélési stratégiái közül az egyik legéletképebb a városi mezőgazdasági termelésben való részvétel.¹⁸

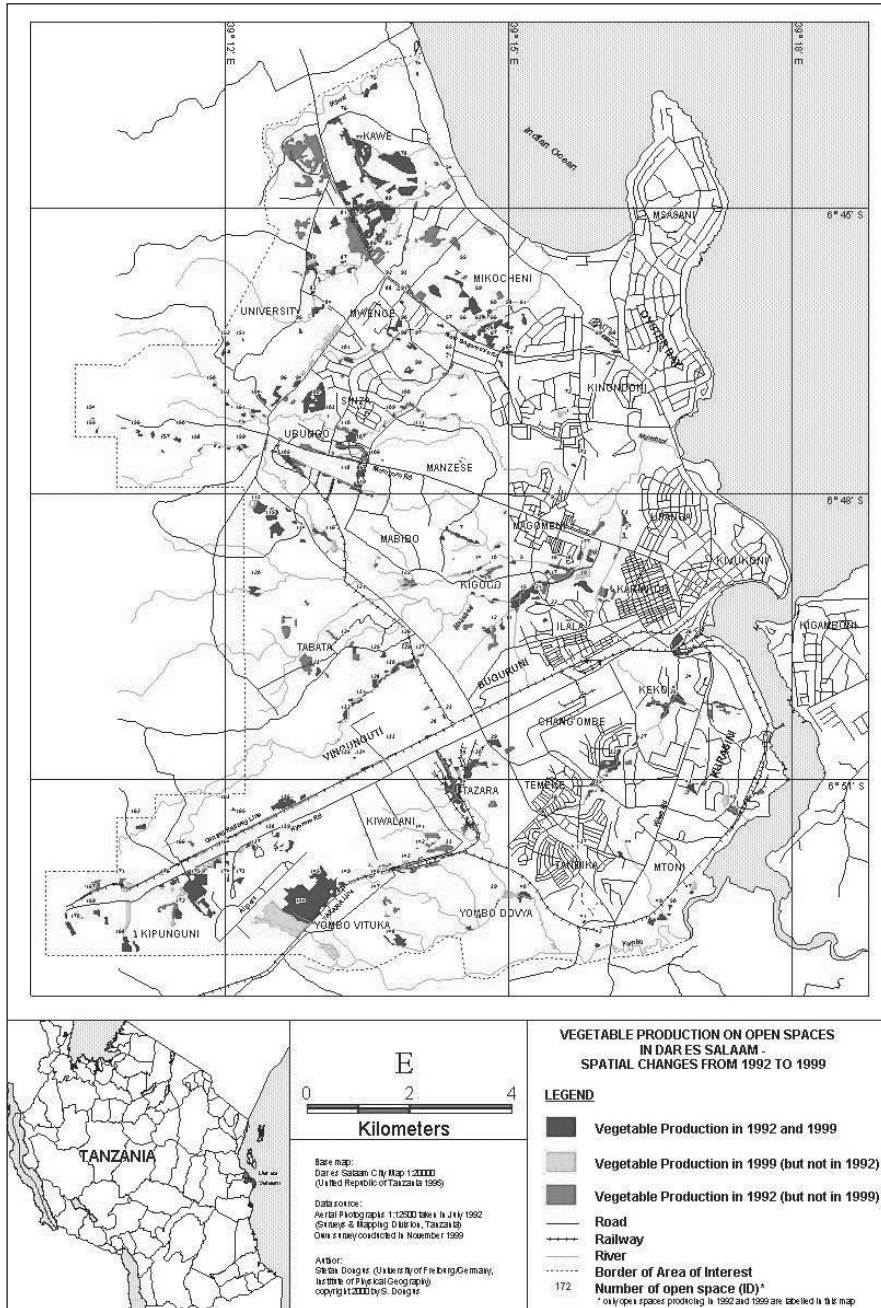
Az urbanizáció felgyorsulásával egyszerre kell megemlítenünk az 1990-es évekre felgyorsuló társadalmi, gazdasági és politikai változásokat. A Nyerere-korszak lezárultával, 1985-ben Ali Hassan Mwinyi, Zanzibár akkori elnöke, Nyerere helyettese kapott elnöki mandátumot az országos választáson. Mwinyi súlyos állapotokat örökölt meg a „nemzet atyjától”, és első lépései között a gazdasági válságból való kilábalás csodaszerűt kellett megtalálnia. Ahogyan a Világbank Tanzániai Csoportja rövid országértékeléséből kiderült, szinte azonnal, 1986-tól a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank támogatásával széleskörű konszolidációs progra-

Utcai varroda mellékállásban, Dar es Salaam.

Fotó: Kalmár Lajos, 2011

mot, az ún. Gazdasági Fellendülés Programját (*Economic Recovery Program*) indította útjára, amelyet 1989-ben egy újabb, a Gazdasági és Szociális Akcióprogramja (*Economic and Social Action Program*) követett. A két program keretében a Mwinyi-kormány fokozatosan felszámolta az állami gazdaságirányítást és teret engedett a magánszektor expanziójának. Liberalizálta a kereskedelmet és eltörölte a legtöbb állami monopóliumot. Az infrastruktúra területén prioritásként utak, vasutak és kikötők építését és felújítását jelölte meg. Mindezek eredményeként a tanzániai gazdaság évi 4%-os gyarapodást mutatott fel 1986 és 1996 között. A makroökonómiai mutatók romlása a Benjamin William Mkapá

5. ábra. Zöldségtermesztés nyitott városi területeken Dar es Salaamban – térbeli változások 1992 és 1999 között.

Forrás: Dongus, 2001

elnök vezette új kormány első ciklusának elején indult meg. Ennek elsődleges okaként a gazdaságpolitika és a gazdaság irányításában, menedzsmentjében felbukkanó korrupció nevezhető meg.¹⁹ Ami Dar es Salaam fejlődését illeti, a Nyerere-korszak és az Ujamaa emelendő ki a nehéz örökség okán. Ugyan Nyerere falusi kooperatívák létrehozására és működtetésére tett kísérlete ígéretesnek tűnt az 1960-as évek végén bekövetkezett induláskor, a rendszer az 1970-as évekre összeomlott. A következőként jelentkező nehézségek közül az egyiket éppen a Darba áramló vidéki (falusi) lakosság jelentette, amely az informális szektor és a hozzá kapcsolódó informális háló terebélyesedéséhez járult hozzá. Az 1990-es évekre a dar-i városi lakosság csaknem 60%-a e szektorban kereste meg a napi betevőre valót úgy, hogy majdnem 80%-uk saját magát foglalkoztatta (maszakként), az esetek nagy többségében utcai árusként.²⁰ Mwinyi elnökségéhez kapcsolódóan a gazdasági reformok mellett fontos megemlíteni a falusi–városi és a városon belüli feszültségek kezelése, valamint a többpártrendszer irányában tett lényeges erőfeszítéseket is. Ez utóbbi tekintetében az 1992-es alkotmánymódosítással valóban kitágult a politikai spektrum és a különböző politikai érdekek artikulálására különféle politikai csoportosulások szerveződtek. Ugyan a tényleges és számadatokkal szignifikánsan bizonyítható verseny a mai napig nem igazán érhető tetten, mára a volt állampárton kívül csaknem húsz hivatalosan bejegyzett párt/pártformáció tevékenykedik az országban.

A változások alapjaiban rázták meg a főváros életét is. 1995-ös rendőrségi

statisztikák alapján például az látható, hogy a bejelentett tanzániai bűncselekmények egynegyedét Dar es Salaamban követték el, amely hozzávetőlegesen napi 346, óránkénti bontásban 14 bűnesetet takart (ld. Robertshaw et al.). Mindezek szinte lehetetlenné tették a város tényleges fejlődésének felgyorsulását, ezért a kormány, a városi és helyi önkormányzatokkal karöltve, az ENSZ támogatásával (UNCHS – *United Nations Centre for Human Settlements* [Habitat]) 1996-ban útjára indította a „Biztonságosabb Városok” (*Safer Cities*) elnevezésű programot, amely azt a célt szolgálta, hogy a lakosság figyelmét felkeltse és egyben az embereket fogékonyabbá tegye a bűnmegelőzés és a biztonság területén. Dar es Salaam Városi Önkormányzata 1998 augusztusában a kanadai *International Centre for the Prevention of Crime* (ICPC) és a holland kormány támogatásával kezdte meg a projekt megvalósítását, ezzel egy, a megoldási lehetőségeket vázoló stratégia kidolgozását.

Akkor, amikor egy olyan nagyváros, mint Dar es Salaam jelenét és lehetséges jövőjét kíséreljük meg elemezni, összhangban a Chicago-i Iskola által kifejlesztett empirikus szociológiai megközelítéssel, a fejlődést megnehezítő demográfiai kihívások, a széles rétegeket érintő szegénység, a munkanélküliség, a korrupció és a bűnözés mellett ki kell térnünk az egészségügyi helyzet bemutatására is. Erre azért is szükség van, mert az iskola módszertanának alkalmazása, miszerint a városi „mikrokozmosz”, az emberek természetes életterének feltérképezése szinte nélkülözhetetlen az emberi közösségek, az

egyéni sorsok megértésében, ezáltal az adott társadalom, politikai berendezkedés egészére megvonható tanulságok kikövetkeztetésében.

A higiénés állapotok leírásában is a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (*International Labour Organisation*) egyik 1998-as tanulmánya nyújt segítséget. Az elemzés során a dokumentum kitér a következő területek részletes értékelésére: szennyvíz, közegészségügy, vízellátás, járványügy. Kezdjük a legutolsóval, amely komoly és állandó munkát ad a területen dolgozó epidemiológusoknak! Az elégtelen szennyvízelvezetés és az alultápláltság könnyedén eredményezik a „virágzó” fertőzések terjedését. Dar es Salaam önkormányzata a 2000-es évek elején indította az ún. Városi Egészségügyi Projektet (*Urban Health Project*), amelynek keretében a páciens is hozzájárul az igénybevett szolgáltatás finanszírozásához.

A fertőzések közül a legtöbb áldozatot és beteget a HIV/AIDS követeli. Ahogyan a *Nature* folyóirat 410. számában olvashatjuk, „a szubszaharai régió Afrika leginkább AIDS-sújtott területe, ahol a vírus pusztító hatása egyre erősödik. [...] Világszerte a járvány kitörésének kezdete óta [(20 évvel ezelőtt azonosították)] több mint 20 millió ember halt meg, háromnegyedük a szubszaharai régióban élt.”²¹ A tudósok szerint közvetlen kapcsolat mutatható ki a HIV-fertőzés előfordulása és a gazdaság teljesítményének romlása között, azáltal, hogy az elhalálozásokkal csökken az adott ország gazdasági teljesítőképessége, minden olyan gazdasági tevékenység visszaesik, amelyet ember

„Dar es Salaam egyike a „megacitysedő” afrikai nagyvárosoknak.”

végez. 2008 év elején a kontinensen elterülő tanzániai területeken 1,3 millió fő volt fertőzött, közülük 10% gyermek (18 év alatti) (2009-ben a szám 1,4 millió körül alakult). A 2010-es UNGASS előrehaladási jelentésben írottak szerint továbbra is a legszegényebb közösségekben terjed leginkább a kór, és az okok között főként a tudatlanság, ezáltal a nem preventív szex alkalmazása, a női-férfi nemi szerepek közötti alá-fölérendeltség és a szexuális erőszak napi jelenléte, valamint az egyéb, a helyi közösségekre jellemző tradicionális hiedelmek által hajtott szocio-kulturális gyakorlatok állnak első helyen.²²

Mind a vízellátásban, mind a szennyvíztisztításban nagyfokú lemaradás mutatható ki Tanzánia-szerte. Egyedül Dar es Salaam az a város, ahol például a város középpontjából kiindulva a szilárd hulladék elszállítása megoldott – de ez önmagában nem elegendő. Ha a szilárd hulladék mennyiségére vetünk egy pillantást, akkor a becsült értékek óriási növekedését látjuk az 1980-as évek közepe és 2010 között a napi 1200 tonnáról 2300 tonnára emelkedésben. A hulladékgazdálkodás hiánya, az e területen bekövetkezett privatizáció okozta nem megfelelő szolgáltatási környezet, és az egyébként folyamatosan gyarapodó lakosság, valamint az ezzel együtt jelentkező további szociális és környezeti gondok Dar-t a világ egyik legkoszosabb városává tették, ahol jócskán akad(na) dolga a hatóságoknak – vallja sokakkal egyetértésben Palfreman is.

2011–2012-es állapotok és a közeljövő feladatai

Dar es Salaam egyike a „megacitysedő” afrikai nagyvárosoknak. E folyamat az egyik kísérő jelensége annak az egyedül álló urbanizációs tempónak, amely szerte a fejlődő világban, a Globális Dél országaiban tapasztalható. Joan Clos szerint, aki az ENSZ Emberi Települések Programja (UN-HABITAT) jelenlegi ügyvezető igazgatója, volt barcelonai polgármester, az afrikai sebesség példa nélküli.²³ Az egyetlen jó válasz erre a várostervezésnek, a város növekedésének tervszerű menedzselésének folyamatos fejlesztése. Az integrált, komplex városfejlesztés tehát az afrikai környezetre is fontos gondolkodásbeli kritériumokat határoz meg. Természetesen, az afrikai helyi adottságok és lehetőségek figyelembevétele e tervezés

sikere érdekében elengedhetetlen – nem lehet egy jó (akár nyugat-európai, akár fejlettebb ázsiai kontextusban bevált) modellt csak úgy rátelepíteni az afrikai milliőre. A politikai akarat és az ügynek is megfelelő kormányzás a kiút megtalálása miatt egyáltalán nem mellékes. „Jó menedzsmenttel és tervezéssel, valamint a megfelelő pénzügyi háttérrel meg lehet oldani a teljes lakosság biztonságos hozzáférését a víz- és csatornázási szolgáltatásokhoz, az energiaellátáshoz, az egészségügyhöz, az oktatáshoz és a piachoz.”²⁴ Megteremthető-e valóban a mindehhez szükséges feltételek, például e kelet-afrikai nagyvárosban?

Az elképesztő sebességet jelzi többek között a folyamatos és állandósult közlekedési káosz. Darban is minden naposak az órákon át tartó dugók.

Állandósult forgalmi dugók a nap minden szakában. Fotó: Kalmár Lajos, 2011

Az úthálózat kialakulásának, fejlődésének történetében legelőször is mérvadó volt a német gyarmati uralom, melynek idején „[ugyan] a közúti szállítás még alárendelt szerepet töltött be, megkezdődött az egykori karavánutak szélesítése és kiépítése. Így olyan úthálózat keletkezett, mely a gyarmati igazgatás minden fontosabb helységét összekötötte egymással.”²⁵ A britek később az utak kiépítésére koncentráltak, „főként a sűrűn betelepült és nagy gazdasági potenciállal rendelkező régiókban”, így többek között Dar es Salaam vonzáskörzetében is.²⁶ Ma Dar úthálózata folyamatosan bővül, és nő a fontosabb utak burkolattal történő megerősítettsége is. Ennek ellenére az utak többsége rossz minőségű földút, és az egyre gyarapodó számú autó, teherautó és motorkerékpár által sokszorosan leterhelt burkolt utak mentén, valamint a ritkán használt vasútvonalon nagyszámú embertömeg teszi meg a sok kilométeres távolságokat naponta. A rohamosan urbanizálódó Dar egyik legnagyobb kihívása e kaotikus állapot felszámolása.

Az infrastruktúra fejlődése szerves része a település növekedésének, de legalábbis olyan elvárás, amely teljesülése nélkül az urbanizáció fenntartható kezelése, általában vett fenntarthatósága elképzelhetetlen. Ma Darban látványos sebességgel épülnek a fejlettebb világban oly megszokott bevásárlóközpontok (plázák), az egyre magasabbra törő irodaépületek, szállodák, kormányzati épületek. A városközpontban található magasabb épületekről készült fotók arról adnak tanúbizonyságot, hogy amerre a szem ellát, szinte bármely irányban, ez a tendencia hatványozottan

érvényesül. A beruházások pedig különböző forrásokból finanszírozzák: van köztük kínai pénzből felépült stadion, EU-s forrásból és kormányzati vállalással kiegészített hivatali épület, nyugati vagy éppen indiai magánbefektető által pénzelt hotel, és a már említett úthálózat rekonstrukciója vagy éppenséggel bővítése, melyből mind a japánok, mind a skandinávok jócskán kiveszik a részüket. A hiedelmekkel ellentétben pedig egyre több helyen – még kínai projekteken is – helybéli afrikaiak is dolgoznak, legalábbis alvállalkozóként.

A látványos építkezések megfigyelése és rögzítése közepette azonban nem mehetünk el szó nélkül az oktatási és az egészségügyi szektorban oly alapvető fontosságúnak kikiáltott fejlesztések megléte, vagy nem léte mellett. A rohamléptekkel, de stratégia mentén megfontoltan szerepet vállaló Kína például – többek között a Kína–Afrika Együttműködési Fórum (FOCAC) keretrendszerében – töretlenül és példamutató módon fogalmazza meg az elkövetkező évek célkitűzéseit afrikai partnereivel közösen. A „2009-es Sarm el-Sejk-i fordulón 49 afrikai ország állam- és kormányfője vett részt, az újabb célkitűzések lefedik az infrastruktúra-fejlesztés, a gazdaság, az oktatás, az egészségügy és a kultúra teljes területét”²⁷, melyek alapján Dar es Salaamban is számos új iskola, kórház épül, vagy a meglévő épületek újulhatnak meg kínai pénzből.

Dr. Anna Kajumulo Tibaijuka, az ENSZ HABITAT tanzániai születésű volt ügyvezető igazgatója²⁸ szerint évi 10%-os növekedési ütem mellett Dar es Salaam lakosságának nagysága a

Újabb magas épületet húznak fel – igen, helybéli munkások! Fotó: Kalmár Lajos, 2011

2010-es évek elejére megduplázódhat, azaz közel 6 millióra emelkedhet.²⁹ „Elképzelhetjük, hogy milyen következményekkel jár majd mindez, például a vízellátás, az áramszolgáltatás, az iskolarendszer, vagy akár a közlekedés területén.”³⁰ A források hiánya vagy nem megfelelő mértékű megléte azonban a populáció rohamos növekedésével együtt jelentkező problémákat csak mélyíteni fogja. A megélhetési gondokkal küszködő családok iskolázatlan, szakképesítés nélküli fiataljai nagyobb számban válhatnak bűnözőkké, pusztán csak gondjaik enyhítése végett. A masszív lakosságnövekedés következtében a környezet fenntarthatósága is veszélybe kerül. Nemcsak a javak megtermelésére felhasználható területeket feszíti szét a populáció azáltal, hogy a véges, bizonyos létszámú lakos-

sághoz képest rendelkezésre álló kereket többszörös kihasználtsággal éli fel – ad absurdum, nem lehet Dar összes utcájából városi mezőgazdasági tevékenység folytatására alkalmas termőterületet „varázsolni” –, hanem a környezet szennyezését oly mértékben gyorsítja fel, hogy az már nem képes önregenerálódásra.

A megfelelő tervezéshez jól képzett szakemberekre, helyi szakértelemre van szükség elsősorban, melynek megteremtésében az oktatásnak és a szakképzésnek jelentős feladata van. Tényszerűen nyilatkozhatunk arról, hogy a felnövekvő generációk egyre nagyobb része vehet részt alapfokú oktatásban, és növekvő mértékben középszintű képzési formákban. Az UNESCO 2011-es felméréseinek vonatkozó adatai azt mutatják,

hogy 2000 és 2008 között 42 millióval több gyermek vett részt Afrika-szerte alapfokú oktatásban, amely az azt megelőző időszakhoz képest 48%-os emelkedést jelent. Még ennél is magasabb a „növekmény” a közép- és felsőfokú beiratkozások területén – mindez pedig az éves átlagos 6%-kal több állami szektorális ráfordításoknak köszönhető (nagy részben). Tanzánia esetében is jól kimutatható, hogy az oktatás fejlesztése és a gazdasági értelemben vett fejlődés közötti szoros kapcsolatra a kormányzat hatványozottan fordít az éves büdzséből. A több mérvadó szervezet által jegyzett African Economic Outlook 2012-es jelentés azonban egy hosszú távon lényeges kérdésre irányítja a figyelmet: az oktatás nagyban befolyásolja a jó munkavállalási lehetőségeket, potenciált, egyben a fiatalok körében mérhető növekvő munkanélküliséget is, ugyanis a magasabb végzettséggel sajnos nő a fiatal munkanélküliek száma. Ennek fő oka, hogy hosszabb időt vesz igénybe a képzettebbeknek a képzettségüknek megfelelő munkavállalás biztosítása, elérése. A 30 év felettiiek esetében ez a kérdés már másként jelentkezik: magasabb (pl. egyetemi) végzettséggel alacsonyabb munkanélküliségi arányt produkálnak. A fő probléma az, hogy az átmenet azért olyan hosszú, mert amit az oktatási rendszer biztosít tudásként, nem találkozik az esetek nagy részében azzal, amit a munkaadók igényelnek, és sokszor a magasabbban kvalifikáltak nem kapnak megfelelő munkavállalási lehetőséget, aján-

latot.³¹ A vizsgálatunk tárgyát képező urbanizációs problémák összetettsége és az egyes megoldási javaslatok megfogalmazása bizonytalán várja a jól képzetteket.

A nagyvárosokban, így Dar es Salaamban különösen, az egymásból következő problémák sora szaporítható, és amúgy maga a folyamat öngerjesztő. A fejlődő nagyváros akkor képes korábban tartani a fejlődést, ha rendelkezésre áll – és ha nem, akkor pedig fejlesztési – mind a humán erőforrásokat, mind az infrastruktúrát. Ahhoz, hogy képes legyen ezeket fejleszteni a fejlődés érdekében, alaphoz relatíve fejlettenek kell lennie, amely a jelenlegi állapotokat vizsgálva még mindig nem mondható el. Ebből az következik tehát, hogy az eleve nem megfelelően erős alapon szerveződött város jövője veszélybe kerül, ha magára marad. A regionális összefogás (ez esetben a Kelet-afrikai Közösség), illetve a nemzetközi közösség és annak különböző aktorainak szerepvállalása nélkül Dar es Salaam sem – sok más afrikai nagyvároshoz hasonlóan – lesz képes a jelen írásban felvillantott gondokkal megbirkózni. A feladat viszont az, hogy idővel a város saját maga képes legyen fejlődését fenntartható pályára állítani, és ott megtartani. A kérdés: képes lesz-e a tanzániai volt főváros, és maga az ország e feladat végrehajtására. Ha igen, milyen áron. Ha nem, milyen további következményekkel jár az aránytalanul felgyorsult urbanizáció, és az ezzel párhuzamosan jelentkező kihívások sora.

Jegyzetek

- 1 A közigazgatás központja, egyfajta új főváros a volt tanganyikai terület belsejében található Dodoma, nagyjából 350 ezer fős lakosságával. A tanzán szövetségi parlament és egyéb kormányhivatal található itt.
- 2 Julius Kambarege Nyerere (1922–1999) az egykori Tanganyika Butiama falujában született, Nyerere Burito zanaki törzsfőnök 18. feleségének fiaként. Mind hazájában, mind külföldön a „Tanítómeszter”-ként számontartott államférfi Tanzánia első elnöke (1964 és 1985 között), a pánafrikanizmus, az afrikai szolidaritás és a kelet-afrikai regionális együttműködés híve volt. Az Edinburgh-i Egyetemen folytatott történelmi és közgazdasági tanulmányok után 1952-től életét hazája függetlenségének és felemelkedésének szentelte. Nelson Mandela egyik közeli barátja, az UNESCO Literacy Award díjazottja volt. Hivatali teendői mellett szakított elegendő időt arra is, hogy az általa oly becsesnek vélt szuahéli nyelvre (amelyet maga is csak 12 éves korában kezdett el tanulni!) lefordítson pár Shakespeare művet, a Julius Caesar-t és a Venecei kalmár-t, és Platón Köztársaság című művének több kötetét. 77 éves korában egy londoni kórházban halt meg leukémiában. (Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján. A Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebről. Pécs, Publikon Kiadó. 60. o.)
- 3 Az ország lakosainak száma ezen összesítés szerint 2002-ben meghaladta a 34,5 milliót, évi kb. 2,2 százalékos létszámgyarapodás mellett. További adatok ld.: www.tanzania.go.tz/census/
- 4 Az adatok forrása: CIA The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tz.html>
- 5 Közel egy év alatt a becsült 42,7 millióról nőtt 43,6 millióra.
- 6 Mari László (országleírások) (2000): A Világ országai. Budapest: AGÁT Kft. TOP-O-GRÁF Térképészeti Iroda. 185. o.
- 7 Szuahéli szó, jelentése: család, fivéri viszony, barátság, átvitt értelemben testvériség. A Julius Nyerere által bevezetett afrikai szocializmus szuahéli elnevezése.
- 8 A CCM az 1954-ben megalakult első tanganyikai párt, a TANU (Tanganyika African National Union), és a volt Zanzibári Népköztársaság állampártja, az Afro-Shirazi Párt fúziójával 1977-ben jött létre, és a mai napig dominálja a tanzániai politikai pártok terét.
- 9 Borsos Balázs – Móga János (1998): Matatuháton Afrikában. Budapest, Osiris Kiadó. 14–15. o.
- 10 Uo. 15. o.
- 11 Henriksen, Jørgen et al. (szerk.) (1995): Market orientation of small scale milk producers. Background and global issues. Proceedings of a Workshop. Sokoine University of Agriculture, Food and Agriculture Organisation of the UN, Rome.
- 12 Kennedy, Paul (1997): A huszonegyedik század küszöbén. Budapest, Napvilág Kiadó. 34. o.
- 13 Tarrósy István (2002): „A Tanzániai Szövetségi Köztársaság politikai rendszerének és politikai kultúrájának fejlődése a XX. század második felében”. Közpolitika. 2002. novemberi szám. 29. o.
- 14 A közigazgatási terület definíciója természetesen különbözik az egyes országok között – így beszélhetünk tartományról, megyéről, régióról, stb., melynek fényében az adott városhoz egyéb közigazgatásilag értelmezhető egységek kapcsolódhatnak.
- 15 Különböző adatbázisok elég nagy szórást mutatnak a becsült teljes populációt illetően. A citypopulation.de 2010-es adatai például néhány város esetében nagy különbségről szólnak: Kairónál több mint 15 millió főt, Johannesburg esetében 7,5 millió főt, Luanda esetében 3,1 millió főt jeleznek. (ld. további adatok érdekében: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_metropolitan_areas_in_Africa)
- 16 Robertshaw, Rory – Louw, Antoinette – Mtani, Anna (2001): Results of a City Victim Survey. In: *Crime in Dar es Salaam*. The Safer Cities Dar es Salaam Project. 2001. Megtalálható az Interneten:

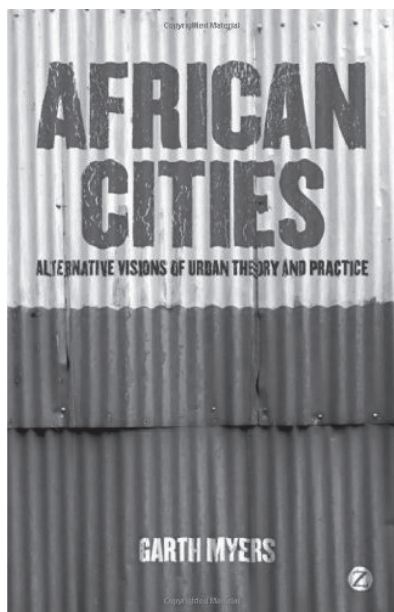

- <http://www.iss.co.za/PUBS/OTHER/DARESSALAAM/chap1.html>
- 17 Az International Labour Organisation által kiadott *Linkages between infrastructure development and improved productivity and working conditions in informal sector enterprises* c. tanulmány. Final Report. Dar es Salaam, 1998 március. Interneten: <http://www.ilo.org/public/english/employment/recon/eiip/publ/1998/linkages/>
- 18 Dongus, Stefan (2001): Urban Vegetable Production in Dar es Salaam (Tanzania) – GIS-supported Analysis of Spatial Changes from 1992 to 1999. Interneten: <http://www.cityfarmer.org/daressalaam.html>
- 19 További részletes elemzéshez ld. The World Bank Group in Tanzania: Country Brief. The World Bank. 2002.
- 20 További adatok véget is ld.: Palfreman, Joshua (2010): Waste Management and Recycling in Dar es Salaam, Tanzania. Goldsmiths University of London. Interneten letölthető: <http://www.scribd.com/doc/47108532/Waste-Management-in-Dar-es-Salaam>
- 21 Piot, Peter et al. (2001): „The global impact of HIV/AIDS”. Nature. 410. 19 April 2001. 969-971. o.
- 22 Ld. még: United Republic of Tanzania: UNGASS Reporting for 2010. Interneten letölthető: <http://www.unaids.org/es/dataanalysis/monitoringcountryprogress/2010progressreportsubmittedbycountries/file,33660,es,.pdf>
- 23 A Joan Clos-szal készült interjú az Africa Renewal 2012 áprilisi számában olvasható, 17–19. o. Az interneten elérhető: <http://www.un.org/en/africarenewal/vol26no1/joan-clos-interview.html>
- 24 Keserű Dávid (2010): Fenntartható állapotok?! Az urbanizáció Afrikában. In: Tarrósy István (szerk.): Fenntartható Afrika. Pécs, Publikon Kiadó. 65. o.
- 25 Erdősi Ferenc (2011): Afrika közlekedése. Pécs, Publikon Kiadó. 564. o.
- 26 U.o. 565. o.
- 27 Vörös Zoltán (2010): Segíti-e a fenntartható fejlődést Kína afrikai szerepvállalása? In: Tarrósy István (szerk.): Fenntartható Afrika. Pécs, Publikon Kiadó. 135. o.
- 28 2000 szeptemberétől Kofi Annan ENSZ-főtitkár megbízásából az akkori Emberi Települések Központjának vezetője, majd 2002 tavaszától az átalakult központból létrehozott HABITAT ügyvezető igazgatója egészen 2010-ig. 2010 októberében a tanzániai szövetségi parlament képviselőjévé választották a CCM színeiben, ezért lemondott addigi hivataláról.
- 29 Ez kicsit talán túlzó előrejelzés, de mindenképpen a gyorsulás ütemét megfelelően jelző „jóslat”.
- 30 Harsch, Ernest (2002): Des villes africaines fragilisées. Divers projets visent à améliorer logements, services, sécurité et administration. *D+C Développement et Coopération*. 5. 2002 szeptember-október. 13. o. Interneten elérhető: <http://www.dse.de/zeitschr/df502-6.htm>, illetve itt is: <http://www.un.org/fr/africarenewal/vol15no1/151citf.htm>.
- 31 További részletek végett is ld.: AfDB-OECD-UNDP-UNECA: African Economic Outlook 2012. Special theme: promoting youth employment. Interneten elérhető: <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/>

Keresse könyveinket
az Alexandra Könyvruházakban
és a független könyvesboltokban!

publikon
KIADÓ
www.publikon.hu

A Publikon Kiadó gondozásában

megjelenik:

2012. decemberében

GARTH MYERS: AFRIKAI VÁROSOK

Az urbanizációs elméletek és gyakorlatok alternatív vízióinak lehetőségéről

Azáltal, hogy az afrikai társadalmak egyre nagyobb része városokban él, újabb és újabb kérdések sokasága feszíti szét a városfejlesztés és -tervezés, a szociológia, az antropológia, vagy akár a földrajz tudományterületein uralkodó elméleteket és modelleket. Garth Myers amellet érvel könyvében, hogy legelőször is újszerű módon kell az afrikai városokat kezelnünk, akár urbanizációs stúdiumokat folytatunk, akár Afrika-tanulmányokban utazunk, vagy ha egyszerűen csupán érdekel a fekete kontinens nagyvárosainak lehetséges fejlődése.

Myers arra buzdítja a különböző tudományos diszciplínák kutatóit, hogy friss (és kritikus) szemmel vegyék górcső alá a vibráló afrikai városok összetettségét, az egymásra rakódó problémák komplexitását. Könyvében saját terepkutatásai mellett Myers feldolgozza más kutatók, írók, művészek munkáit, és többek között Zanzibár, Nairobi, Fokváros, Mogadishu, Kinshasa és Dakar példáin keresztül igyekszik az olvasók elé tárni, mi is zajlik ma valójában az „urbánus Afrikában”.

Garth Myers az amerikai University of Kansas Földrajz Tanszékének professzora, egyben a Kansas Afrika Tanulmányok Központ igazgatója. Kutatási fókuszában főként kelet- és dél-afrikai városok állnak.

**A kötet kedvezményesen előrendelhető a kiadónál.
Érdeklődés: bagi@publikon.hu.**

Törzsvásárlói kártyával 25%-kal olcsóbban vásárolhat a Publikonnál!